

Grzegorz Filipiuk

Archiwum i biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1-2 (24-25), 103-117

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRZEGORZ FILIPIUK OFMCap¹

ARCHIWUM I BIBLIOTEKA WARSZAWSKIEJ PROWINCJI KAPUCYNÓW W ZAKROCZYMIU

„Każdy wyrób (artystyczny, historyczny, archiwalny, bibliotekarski...) zawierający w sobie walor świadectwa historycznego i duchowego, który pomaga nam w doskonalszym zrozumieniu i przyjęciu naszej przeszłości oraz w dalszym jej przekazywaniu, jest dobrem kultury kapucyńskiej. (...) Jak nigdy dotąd pilnym staje się dzisiaj troskliwe przechowywanie świadectw kultury, pozostawionych nam przez naszych braci”². Słowa generała Zakonu Kapucynów Flavio Roberto Carraro to kontynuacja starań jego poprzedników: Bernarda z Andermatt i Paschalisa Rywalskiego, którzy dynamicznie uwrażliwiali braci na troskę o dziedzictwo Zakonu³. Owocem tychże starań jest coraz większe zrozumienie dla konieczności kształcenia braci w dziedzinie archiwistyki, bibliotekoznawstwa i muzealnictwa oraz tworzenia archiwów, bibliotek i muzeów – instytucji, które przechowują, chronią, ale również udostępniają dobra kultury. Pierwsi bracia kapucyni nie pisali kronik i nie zachow-

¹ Archiwum i Biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów, Zakroczym

² Carraro, F. R. (1994). Troska o dobra kultury naszego Zakonu, List okólny nr 22 z dnia 25 marca 1994 r. Rzym, s. 7.

³ Por. Bernardus ab Andermatt (1888). *Commentaria circa Ordinationes et Decreta novissimae Capituli Generalis LXV. Analecta Ordinis Minorum Capuccinorum* 4, s. 218-219. Rywalski P. (1972). *Litterae de bibliothecis et archivis. Analecta Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum* 88, n. 5, s. 235-236.

wywali dokumentów⁴. Dopiero wraz z rozwojem liczebnym i terytorialnym Zakonu zaczęto gromadzić dokumenty potrzebne do jego funkcjonowania, które z czasem stały się materiałem historycznym.

Zbiory archiwalne i biblioteczne przechodziły różne dzieje. W naszej środkowoeuropejskiej rzeczywistości największymi zagrożeniami były represje ze strony zaborców oraz zniszczenia II wojny światowej. W ich wyniku archiwa i biblioteki poniosły olbrzymie straty. Zadaniem instytucji troszczących się o dobra kultury jest zabezpieczenie tego, co się zachowało, oraz gromadzenie i przechowywanie spuścizn braci nam współczesnych.

Archiwum i Biblioteka Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu to dzieła, których dynamiczny rozwój obserwujemy w ostatnich latach. Korzystne umiejscowienie ich w Centrum Duchowości „Honoratianum” stworzyło bardzo dobre warunki do gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania zbiorów.

Zarys historii Archiwum i Biblioteki Prowincjalnej

Kiedy w XVIII wieku patronat nad Polską Prowincją Kapucynów przejęli bracia z Czech, wówczas zaczęto organizować pierwsze archiwum. O. Liberiusz z Graślic, autor „*Annales Provinciae*”, gromadził archiwalia zgodnie z ówczesnymi ustawami zakonnymi⁵. Podstawowym problemem była lokalizacja archiwum, które wędrowało razem z prowincjałem, nie mając stałego miejsca, co w pewnej mierze przyczyniło się do zniszczenia lub zagubienia dokumentów. Kapituła z 1762 roku zaleciła umieszczenie archiwum w stałej sie-

⁴ Por. Pyrek, J. OFMCap (2002), Centrum Duchowości „Honoratianum” jubileuszowym darem i zadaniem Prowincji dla Kościoła, w: *W służbie pokoju i dobra. Jubileusz pięćdziesięciolecia odrodzenia Warszawskiej Prowincji Kapucynów*. Księga pamiątkowa, red. R. Prejs OFMCap, Warszawa, s. 345.

⁵ „Owczesne ustawy zakonne nakazywały przeznaczenie dla archiwum odrębnego pomieszczenia i mianowanie odpowiednio kwalifikowanego archiwisty”. Korytkowski, J. OFMCap (1987). *Archiwa i biblioteki kapucyńskie w Polsce*, w: *Trzysta lat kapucynów w Polsce 1681-1981. Materiały z Sympozjum w Zakroczymiu 27-29 października 1981*, Zakroczym – Warszawa – Kraków, s. 136.

dzible prowincjała w Warszawie⁶. Nie wszyscy prowincjałowie zastosowali się do tego zalecenia.

Oprócz archiwum prowincjała tworzyły się archiwa poszczególnych klasztorów. Zostały one uporządkowane i zaopatrzone w sumariusze w czasie urzędowania prowincjała o. Łukasza Baranieckiego, w latach 1765-1769, któremu pomagał o. Roman Mańkowski, archiwista, oraz następnego prowincjała o. Ludwika Zalewskiego w latach 1775-1778⁷.

Zaborcy przyniosły duże zmiany. Powstały trzy niezależne ośrodki: Prowincja Polska, Prowincja Ruska i Prowincja Galicyjska. Dla ich funkcjonowania trzeba było podzielić zasób archiwum. W wyniku odłączenia klasztorów z zaboru austriackiego i rosyjskiego od Prowincji Polskiej, w archiwum pozostały tylko te dokumenty, które dotyczyły terenów Księstwa Warszawskiego, a następnie Królestwa Polskiego. Ich uporządkowaniem zajął się o. Wiator Piotrowski jako prowincjał w latach 1804-1832. Od tego czasu można mówić o początkach Archiwum Prowincjalnego. Dzieło o. Wiatora kontynuował o. Beniamin Szymański, który właściwie zorganizował Archiwum Prowincjalne i opracował dla niego odpowiedni schemat, dzięki czemu akta otrzymały układ rzeczowo-chronologiczny⁸. Kasata klasztorów po powstaniu 1863 roku objęła prawie wszystkie klasztory Prowincji Polskiej. Jedynym nie skasowanym był klasztor w Nowym Mieście nad Pilicą⁹, który stał się od tego czasu centrum życia kapucyńskiego. Tam zostały zgromadzone mocno już prze-

⁶ Por. Młynarkiewicz, J. *Rękopisy biblioteki Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu*, praca magisterska, Akademia Świętokrzyska w Kielcach 2004, mps w Bibliotece Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu (dalej: BWPK), s. 51.

⁷ Por. Jastrzębski, A. OFM Cap. (1987) *Katalog Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Nowym Mieście*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 4, cz. 2, Lublin, s. 10.

⁸ „Według nich cały materiał archiwalny podzielono na grupy zagadnieniowe, oznaczone dużymi literami alfabetu. Grupy te podzielono na sekcje, oznaczone cyfrą rzymską, a poszczególne jednostki cyfrą arabską”. A. Jastrzębski OFM Cap, *Katalog Archiwum*, s. 11.

⁹ Klasztor w Zakroczymiu skasowano w 1892 r., a w 1903 r. klasztor w Łomży, w którym po kasacie przebywało tylko dwóch zakonników. Por. *Ordo Divini Officii ac Missarum ad usum F. Minorum S. P. Francisci Capuccinorum Provinciae Polonae (...) Pro Anno Domini 1907*, Varsaviae [1906], s. 84.

trzebione zbiory archiwalne. W tym klasztorze rozpoczęły się od tego czasu wspólne dzieje dla Archiwum i Biblioteki Prowincjalnej.

Ustawodawstwo zakonne nakazywało, aby w każdym klasztorze była biblioteka, czyli księgozbiór służący pogłębianiu wiary i wiedzy religijnej. Podobnie jak w przypadku archiwum, ogromny wpływ na rozwój bibliotek klasztornych w XVIII wieku mieli bracia z Czech. Nie zawsze możliwe było wyznaczenie brata-bibliotekarza, który utrzymywałby porządek w bibliotece, a także opracowywał zbiory nabywane często drogą kupna, jak też pozyskiwane od dobrodziejów zarówno świeckich, jak i duchownych. Rolę katalogów spełniały inwentarze aż do czasu ingerencji komisji rządowych, które w XIX wieku sprawdzały stan bibliotek klasztornych i groziły ich zamknięciem w przypadku niedostosowania się do przepisów.

O. Wiator Piotrowski zatroszczył się nie tylko o archiwum, ale również o biblioteki. Podczas wizytacji jako prowincjał sprawdzał biblioteki klasztorne, zaś w Nowym Mieście nad Pilicą, urzędując w latach 1813-1835, zorganizował Bibliotekę Prowincjalną, oddając do niej swoje prywatne zbiory. W 1834 roku wybudowano specjalne pomieszczenie, uwzględniając rozwój biblioteki.

Kasata klasztoru warszawskiego w roku 1864 powiększyła księgozbiór nowomiejski, co wymagało nowej inwentaryzacji. „Okolo 1880 roku zinwentaryzowano książki w dwóch działach: Bibliotheca profana i Bibliotheca sacra”¹⁰. Biblioteki wielu klasztorów przestały wówczas istnieć – zostały zniszczone lub wywiezione. W Nowym Mieście znalazły się zbiory z klasztoru lubelskiego, a wśród nich cenne inkunabuły i starodruki. Również pewna część zbiorów biblioteki nowomiejskiej została zniszczona w czasie II wojny światowej.

Przełomowym momentem dla istnienia i działania Archiwum i Biblioteki Prowincji, które łączyło jedno miejsce przechowywania zbiorów – klasztor w Nowym Mieście, był rok 1959. O. Benignus Sosnowski prowincjał wraz z definitorium mianowali w czerwcu tego roku archiwistą i bibliotekarzem prowincjalnym o. Ambrożego Jastrzębskiego, którzy okazał się być „ożywym duchem” dla tych dzieł. Od tego czasu oprócz lokalu czynnikiem łączącym Archiwum i Bibliotekę była osoba o. Ambrożego.

¹⁰ Korytkowski, J. OFM Cap, *Archiwa i biblioteki kapucyńskie*, s. 142.

Nowy archiwista i bibliotekarz spojrział całościowo na zasoby archiwalne i biblioteczne w Prowincji. Od 1959 roku poszczególne klasztory zaczęły przekazywać archiwalia do Nowego Miasta, a Biblioteka Prowincjalna zaczęła spełniać rolę biblioteki centralnej zarządzającej zasobami bibliotek klasztornych. Śmiałe projekty o. Ambrożego doprowadziły do przebudowy pomieszczeń bibliotecznych w klasztorze. W latach 1960-62 wymieniono sufit, wstawiono i pomalowano nowe drewniane regały, uzupełniając je metalowymi, założono centralne ogrzewanie i światło elektryczne. Dokonano zakupu szafek katalogowych, a cały księgozbiór poddano dezynfekcji¹¹. Do zbiorów trafiły starodruki z klasztoru łomżyńskiego i warszawskiego, stąd konieczne były wszelkie podstawowe zabiegi konserwatorskie, zabezpieczające zbiory przed zarażeniem. Zbiory archiwalne poddano konserwacji, a bardziej zniszczone zmikrofilmowano.

O. Ambroży zdobył potrzebną wiedzę teoretyczną, aby dobrze zorganizować instytucje według ówczesnych standardów. Owocem kontaktów z ośrodkiem Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne działającym przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim był kilkudniowy kurs bibliotekarski, trwający od 5 do 10 czerwca 1961 roku, zorganizowany w klasztorze nowomiejskim na prośbę władz zakonnych. Poprowadzili go: o. Romuald Gustaw, dyrektor biblioteki KUL oraz jego zastępca mgr Jan Wiśliński. Tematyka kursu obejmowała zasady katalogowania wszystkich rodzajów wydawnictw, a także starych druków. Omówiono również problematykę katalogu alfabetycznego¹².

Po śmierci o. Ambrożego archiwum i biblioteka podupadły. Brak następcy, pogarszające się warunki lokalowe, przeciążenie stropu, niedostępność zbiorów¹³ to niektóre z elementów, które przyczyniły

¹¹ Por. Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Zakroczymiu (dalej: AWPK), Akta Klasztoru w Nowym Mieście (dalej: AKN), sygn. 2-III-7, *Nowa Biblioteka Prowincji Warszawskiej w klasztorze nowomiejskim. 1. Urządzenie Biblioteki*.

¹² Por. AWPK, AKN, sygn. 2-III-7, *Nowa Biblioteka Prowincji Warszawskiej w klasztorze nowomiejskim. 2. Kurs bibliotekarski w klasztorze nowomiejskim*.

¹³ Por. Synowczyk, K. *List okólny nr 24, Centrum Franciszkańsko-Kapucyńskie „Honoratianum”*, Akta Warszawskiej Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów 2 (1993), n. 1, s. 45.

się do decyzji o przeniesieniu tych dzieł w inne miejsce. Dobrym lokum okazało się Centrum Franciszkańsko-Kapucyńskie „Honoratianum” w Zakroczymiu¹⁴, które od 1997 roku przyjęło nazwę Centrum Duchowości „Honoratianum”¹⁵.

Archiwum i Biblioteka w Zakroczymiu

Warunki lokalowe i wyposażenie

Zmiana lokalizacji Archiwum i Biblioteki Prowincjalnej była rocznym procesem trwającym od 2 marca 1994 roku do 29 marca 1995 roku¹⁶. Pod kierunkiem i troskliwą opieką br. Gerarda Kublika archiwalia, książki i zbiory specjalne Biblioteki znalazły swoje miejsce w magazynach na pierwszym piętrze CDH, a dla Archiwum wydzielono pomieszczenie w ramach Biblioteki¹⁷. Jednak układ ten był niewygodny, gdyż w celu udostępniania zbiorów trzeba je było przenosić z magazynu do czytelnicy, która nie miała bezpośredniego połączenia z głównymi pomieszczeniami Biblioteki, miejscem pracy bibliotekarki był magazyn biblioteczny, natomiast w celu dostania się do Archiwum, trzeba było przechodzić przez magazyn Biblioteki.

Taki stan trwał do 2001 roku, kiedy to powstał pomysł zmian w strukturze budynku CDH i okazja do przebudowy Biblioteki. Kosztem części magazynu bibliotecznego wydzielono hol, z którego zostało uruchomione bezpośrednie wejście do nowej czytelnicy oraz utworzono pracownię dla bibliotekarki. W miejscu dotychczasowego przechowywania archiwaliów powstało biuro dyrektora, a zbiory archiwalne umieszczono w magazynie bibliotecznym razem z książkami.

Po przeniesieniu w 2002 roku Muzeum Prowincji na najniższe piętro CDH powstała przestrzeń, dzięki której można było zorgani-

¹⁴ Dnia 14 VII 1993 r. br. Synowczyk, K. erygował Centrum Franciszkańsko-Kapucyńskie „Honoratianum” z siedzibą w Zakroczymiu, obejmujące Archiwum, Bibliotekę, Muzeum Prowincji Warszawskiej Kapucynów, Studium Duchowości Franciszkańskiej oraz Ośrodek Duszpasterstwa Powołań.

¹⁵ Za zgodą ministra prowincjalnego br. P. Stasińskiego 9 VII 1997 r. zmieniono nazwę na CDH.

¹⁶ Por. AWPK, bez sygn., *Kronika Centrum Franciszkańsko-Kapucyńskiego „Honoratianum” w Zakroczymiu*, t. 1, s. 19.

¹⁷ Właściwie był to składzik, w którym zasób archiwum ledwie się mieścił. Były to gorsze warunki dla archiwum niż w Nowym Mieście.

zować magazyny dla Archiwum, którego zasób znajdował się od ponad roku w bibliotecznym magazynie.

Nowe pomieszczenia archiwalne zostały zaprojektowane przez br. Grzegorza Filipiuka i pana Roberta Belkę z firmy „Varia”, reprezentującego austriacką firmę „Forster”, produkującą regały biblioteczne i archiwalne. Pierwszy projekt zakładający montaż regałów kompaktowych¹⁸ okazał się zbyt kosztowny. Ostatecznie w magazynach i na korytarzu zainstalowano metalowe regały stacjonarne „Forster 2000” oraz szafę na mapy i dokumenty wielkoformatowe. W ten sposób zastosowana zabudowa pozwala na zgromadzenie ponad 500 metrów bieżących akt z możliwością zwiększenia tej liczby przez zamianę regałów statycznych na kompaktowe. Pracownia archiwalna została umeblowana regałami drewnianymi.

Podczas przebudowy zostały zainstalowane systemy: ostrzegania przeciwpożarowego i alarmowy. W 2006 roku założono system wentylacyjny, który pozwala utrzymywać stałą temperaturę i wilgotność w pomieszczeniach.

Wszystkie inwestycje zostały sfinansowane przez Kurie Prowincjalną, natomiast dzięki dotacji z Kurii Generalnej w maju 2000 roku została zainstalowana sieć komputerowa. Obecnie w bibliotece jest 6 komputerów: 3 w czytelnicy, 2 w pracowni i 1 w biurze dyrektora.

Personel

Pierwszym dyrektorem „Honoratianum” został w 1993 roku br. Janusz Kaźmierczak. Od 1994 roku do jego obowiązków należała także troska o Archiwum i Bibliotekę Prowincji, ponieważ nie było osobnego dyrektora tych instytucji. Podobna sytuacja była od 1997 roku, gdy w miejsce br. Janusza dyrektorem CDH został br. Kazimierz Synowczyk, wcześniej pełniąc urząd ministra prowincjalnego. Dopiero w 2001 roku decyzją ministra prowincjalnego br. Piotra Stasińskiego został ustanowiony prowincjalny archiwista i bibliotekarz. Został nim br. Grzegorz Filipiuk, który wyraził gotowość do podjęcia pracy w Archiwum i Bibliotece, widząc, że właściwie nikt

¹⁸ Takie regały, popularnie nazywane przesuwnymi, pozwalają zaoszczędzić miejsce w magazynie, gdyż na małej przestrzeni można zmieścić kilkakrotnie więcej metrów bieżących zbiorów niż w regałach stacjonarnych. Wymagają one jednak bardzo dużej wytrzymałości stropów.

się tymi dziełami nie zajmuje. Dnia 1 marca 2001 roku br. Grzegorz otrzymał obediencję na archiwistę i bibliotekarza prowincjalnego, a następnie pozwolenie na używanie tytułu dyrektora obu instytucji.

Od 1994 do 2001 roku, z przerwami, w Bibliotece pracował br. Gerard Kublik. Najpierw przewiózł zbiory do Zakroczymia, a następnie ułożył je w magazynie. Mieszkając w klasztorze przychodził do pracy w Bibliotece jako wolontariusz. Pierwszą osobą zatrudnioną na stałe w Bibliotece była pani Ewa Kowalska. Jej podstawowym zadaniem było katalogowanie książek w bazie komputerowej pod kierunkiem br. Janusza Kaźmierczaka. Pani Ewa pracowała w Bibliotece od 1995 do 2002 roku. Od 1 października 2002 roku na stanowisku bibliotekarki pracuje pani Grażyna Kruszyńska, która wcześniej pracowała w bibliotece wojskowej w Modlinie. Od marca 2005 roku do czerwca 2006 roku w katalogowaniu książek pomagał jako wolontariusz br. Maciej Szlachciuk z klasztoru zakroczymskiego, co przyspieszyło zakończenie prac nad bazą elektroniczną nowych książek. W archiwum poza br. Grzegorzem Filipiukiem nikt nie jest zatrudniony.

Dla przygotowania się do pracy w Archiwum i Bibliotece br. Janusz nawiązał bezpośredni kontakt z twórcami programu bibliotecznego MAK, pracownikami Biblioteki Narodowej oraz z ks. Krzysztofem Gonetem, założycielem Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES. Pierwszym instruktorem MAK-a w naszej Bibliotece był br. Piotr Krzyżaniak z Biblioteki WSD Kapucynów w Krakowie, jako bardzo dobry specjalista od komputerów i katalogowania książek¹⁹. Współpraca zaowocowała rozpoczęciem tworzenia elektroniczno-wirtualnej bazy zbiorów bibliecznych. Br. Grzegorz natomiast na przełomie 2001 i 2002 roku odbył podyplomowe studia na Uniwersytecie Warszawskim z zakresu bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. We wrześniu 2002 roku uczestniczył w miesięcznym kursie dla bibliotekarzy naszego Zakonu zorganizowanym przez Bibliotekę Centralną Kapucynów w naszym Międzynarodowym Kolegium w Rzymie. Po powrocie do Polski ukończył kurs archiwalno-kancelaryjny prowadzony z inicjatywy Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w Archiwum miasta stołecznego Warszawy;

¹⁹ Por. *Kronika*, t. 1, s. 15.

kurs został zakończony egzaminem dającym uprawnienia do pracy w archiwach i kancelariach.

W celu przygotowania pracowników Biblioteki do dobrego wykonywania swoich zadań została nawiązana współpraca z Federacją Bibliotek Kościelnych FIDES, do której Biblioteka Prowincjalna należy od 1993 roku. Pani Ewa wzięła udział w krótkim kursie przygotowującym do pracy w bibliotece i w szkoleniu dotyczącym bibliotecznego programu MAK zorganizowanym przez Federację. Podobne przeszkolenie kilka lat później odbyła pani Grażyna Krużyńska.

Zasób archiwalny i biblioteczny

Archiwum i Biblioteka w CDH w Zakroczymiu są instytucjami centralnymi dla Warszawskiej Prowincji Kapucynów, podlegającymi bezpośrednio ministrowi prowincjalnemu²⁰. Ich zadaniem jest gromadzenie, przechowywanie, opracowywanie i udostępnianie zbiorów, a także ich konserwacja. Zgodnie z zasadami archiwalnymi i bibliotecznymi w poszanowaniu pozostają wszystkie osiągnięcia poprzednich dyrektorów i opiekunów tych dzieł, przy zastosowaniu nowych osiągnięć i metod, które włączają je w grono nowoczesnych i liczących się w świecie nauki ośrodków.

Archiwum Prowincji zostało podzielone na dwie zasadnicze części: archiwum historyczne i archiwum bieżące.

Archiwum historyczne przechowuje materiały archiwalne od początku powstania Prowincji Polskiej do obecnie istniejącej jej spadkobierczynie – Prowincji Warszawskiej, a konkretnie do roku 1980. Ta część została opracowana przez o. Ambrożego Jastrzębskiego, który sporządził do niej pomoce ewidencyjne w postaci inwentarza kartkowego oraz wydanego drukiem w 1987 roku „Katalogu Archiwum Warszawskiej Prowincji Kapucynów w Nowym Mieście nad Pilicą”. Archiwum historyczne zawiera w swoim zasobie 17 zespołów, wśród których są: Archiwum Prowincji Warszawskiej – zespół kancelarii prowincjała i personalia poszczególnych zakonników ułożone w porządku alfabetycznym, archiwa klasztorów istniejących, archiwa klasztorów skasowanych i zniesionych oraz tzw. Varia, w których zgromadzone są dokumenty nie dotyczące spraw

²⁰ Por. F.R. Carraro, *Troska o dobra kultury*, s. 12.

naszej Prowincji. Mimo że archiwum historyczne jest zasobem zamkniętym, jeszcze znajdują się w klasztorach materiały, które należałoby do niego włączyć, a także dokumenty wypożyczone z Archiwum. W celu uporządkowania zasobu i zamknięcia inwentaryzacji zostało wystosowane do ministra prowincjalnego br. Piotra Staśńskiego pismo z dnia 7 listopada 2000 roku, w którym czytamy: „Proszę również o zaapelowanie do braci Gwardianów, aby w swoich wspólnotach sprawdzili, czy nie ma teczek lub poszczególnych akt z Archiwum lub książek z Biblioteki Prowincjalnej. Proszę o ewentualny ich zwrot lub informacje o ich posiadaniu w przypadku korzystania z nich”. Do zasobu archiwum historycznego zostaną włączone również zespoły zamknięte: Archiwum Braci Sług Maryi Niepokalanej – zgromadzenie to zostało zlikwidowane w 2002 roku i całe archiwum przewieziono do Archiwum Prowincjalnego – oraz Archiwum Bł. Honorata, które w roku 2006 również trafiło do Zakroczymia z Warszawy, gdzie wcześniej stanowiło podstawę istnienia i działania Instytutu Bł. Honorata. Instytut został zlikwidowany 7 lipca 2006 roku, a br. Grzegorz Filipiuk został zobowiązany przez ministra prowincjalnego br. Sławomira Siczka do przewiezienia i ponownego uporządkowania spuścizny po bł. Honoracie Koźmińskim. Obecnie oba zespoły są wstępnie uporządkowane, Archiwum Braci Sług Maryi Niepokalanej zostało wybrakowane, a poszczególne akta wstępnie opracowane wraz z nadaniem sygnatur. Dla tych zespołów zostaną opracowane oddzielne pomoce ewidencyjne. Przy porządkowaniu i układaniu tych zespołów archiwalnych ogromną pomocą okazali się studenci historii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, odbywający praktyki w naszym Archiwum.

Do gromadzenia materiałów archiwalnych po 1980 roku zostało przeznaczone drugie pomieszczenie czyli tzw. archiwum bieżące. Tam są gromadzone archiwalia przekazywane z klasztorów oraz spuścizny po zmarłych braciach. Przekazywanie archiwaliów reguluje „Instrukcja o przekazywaniu archiwaliów i zbiorów bibliotecznych do Archiwum i Biblioteki Warszawskiej Prowincji Kapucynów”, która przed zatwierdzeniem przez prowincjała będzie funkcjonować *ad experimentum*.

Oprócz dokumentacji archiwalnej w formie papierowej Archiwum gromadzi i przechowuje dokumenty fotograficzne, fonogra-

ficzne i elektroniczne. Część archiwaliów jest zmikrofilmowana. Dotyczy to także materiałów, które są w posiadaniu innych instytucji, jak w przypadku I tomu Kroniki Prowincji, który znajduje się w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego.

Biblioteka Prowincji zawiera zbiory gromadzone od wielu lat w Nowym Mieście nad Pilicą, do których należą szczególnie zbiory specjalne: 33 inkunabuły, 9860 starodruków, 914 rękopisów, 220 dokumentów kartograficznych oraz kilkaset dokumentów ikonograficznych różnej proveniencji i wartości, następnie wydawnictwa ciągle – 1444 tytuły, z czego kilkadziesiąt jest obecnie prenumerowanych oraz ponad 30 tysięcy wydawnictw zwartych.

Zbiory biblioteczne są wciąż wzbogacane. Najpierw przez zakup nowych książek i prenumeraty czasopism polskich i zagranicznych²¹ – dla tego celu Biblioteka dysponuje stałym budżetem z kasy Kurii Prowincjalnej²² – następnie przez przekazywanie książek starych i nieużywanych z bibliotek klasztornych²³ oraz ze zbiorów prywatnych braci, a także książki po braciach zmarłych. Czasem przekazywane są również dary od zgromadzeń żeńskich, głównie honorackich, w postaci całych bibliotek, jak np. biblioteka parafialna w Piasecznie prowadzona kiedyś przez siostry Pasterzanki, czy zbiory Instytutu Posłanniczek ze Skolimowa.

Gromadzone są wydawnictwa głównie z zakresu teologii, filozofii, historii, duchowości, pedagogiki i psychologii, franciszkanizmu oraz dzieła autorów kapucyńskich²⁴. Nierzadkie są również zbiory uniwersalne i oczywiście literatura piękna, polska i zagraniczna. Ta różnorodność stanowi o bogactwie zasobu²⁵, a także świadczy o wszechstronności zainteresowań braci.

²¹ Miesięcznie wydaje się ok. 1000 zł na zakupy nowości książkowych i uzupełnianie braków. Biblioteka otrzymuje również coroczną dotację z Kurii Prowincjalnej na prenumeraty czasopism. Prenumeraty zagraniczne finansuje klasztor we Frascati pod Rzymem.

²² Obecnie jest to budżet wspólny dla archiwum i biblioteki.

²³ Przykładowo w r. 1995 zostały przekazane do Biblioteki Prowincjalnej książki z dawnej Biblioteki Seminaryjnej w Łomży. Por. *Kronika*, t. 1, s. 18.

²⁴ Zgodnie z zaleceniami generała F. R. Carraro na temat Biblioteki prowincjalnych pisarzy i autorów. Por. F. R. Carraro, *Troska o dobra kultury*, s. 12-13.

²⁵ Dokładną charakterystykę zasobów bibliotecznych por. G. Piłatowicz, *Biblioteka Prowincji Warszawskiej Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów w Zakroczymiu*,

Zarówno w przypadku Archiwum, jak i Biblioteki konieczna jest troska o zabezpieczenie zbiorów. Odpowiednie warunki przechowywania, a także podstawowe zabiegi konserwacyjne przedłużają „życie” książki, czasopisma i dokumentu. Różne losy biblioteki naznaczyły zbiory licznymi uszkodzeniami i chorobami. Niestety także w nowym pomieszczeniu, już po przeniesieniu z Nowego Miasta, zbiory uległy poważnemu zawilgoceniu. W kronice czytamy o zalaniu $\frac{1}{4}$ powierzchni magazynu, a jeden regał starodruków został bezpośrednio narażony na działanie wody²⁶. Ratowania zbiorów przed zniszczeniem podjęła się skutecznie pani Barbara Kamińska, były pracownik Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, a obecnie konserwator i introligator w Bibliotece WMSD w Warszawie. Po konsultacjach z pracownikami konserwatorskimi Biblioteki Narodowej, Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie oraz z Pracownią Konserwacji Papieru Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie powstał pomysł dezynfekcji najstarszych zbiorów Biblioteki. Jednak koszty przerosły możliwości Prowincji. Postanowiono zatem stworzyć zbiorom warunki, w których drobnoustroje i owady nie będą mogły się rozwijać. Zasadniczo ten zamiar się udaje, gdyż pomieszczenia są wystarczająco suche i można zachować w miarę stałą temperaturę.

Po przeniesieniu Archiwum i Biblioteki z Nowego Miasta do Zakroczymia zwiększyły się możliwości udostępniania zbiorów. Obie instytucje nie są objęte klauzurą zakonną, chociaż od 13 października 2006 CDH stało się samodzielnym klasztorem erygowanym przez ministra prowincjalnego. Podstawową zasadą i warunkiem udostępniania jest opracowanie i zabezpieczenie zbiorów. O ile zbiory biblioteczne są w całości opracowane, o tyle archiwalia, wymagając innej metody czekają jeszcze na swoją kolej.

Materiały archiwalne udostępnia tylko na miejscu dyrektor Archiwum. Mogą z nich korzystać właściwie wszyscy, którzy przedstawią odpowiednie referencje i cel swoich badań.

Biblioteka spełnia funkcje biblioteki publicznej i jest największą biblioteką w okolicy. Można zatem wypożyczać książki na zewnątrz

praca licencyjna, Uniwersytet Warszawski 2001, mps w BWPk oraz J. Młynar-kiewicz, *Rękopisy biblioteki*.

²⁶ Miało to miejsce 25 XII 1996 r. Por. *Kronika*, t. 1, s. 27.

zgodnie z zasadami zawartymi w regulaminie Biblioteki. Taką możliwość posiadają mieszkańcy województwa mazowieckiego, którzy ukończyli 15 lat, oraz inne osoby spoza województwa – głównie siostry zakonne i bracia kapucyni – którzy zostaną zapisani do wypożyczalni za zgodą dyrektora Biblioteki.

Pomocami informacyjno-wyszukiawczymi są: katalogi kartkowe (zbiory specjalne Biblioteki), inwentarz kartkowy i katalog książkowy (archiwum historyczne do 1980 roku) oraz bazy danych w programie bibliotecznym MAK (książki nowe i czasopisma Biblioteki) dostępne w sieci lokalnej CDH oraz w Internecie na stronie www.fides.org.pl poprzez multiwyszukiwarę FIDKAR. Archiwum i Biblioteka w osobie br. Grzegorza zostały zaproszone do prezentacji swoich cennych zbiorów w tak zwanym Wirualnym Księgozbiornie FIDES (www.digital.fides.org.pl). Jest to doskonale forum do udostępnienia w formie on-line spuścizny bł. Honorata Koźmińskiego. W tym celu zostały już podjęte konkretne działania przygotowawcze.

Działalność dydaktyczna i formacyjna

Archiwa i biblioteki to instytucje, których celem jest promocja kultury poprzez edukację i formację. Nasze prowincjalne dzieła w Zakroczymiu z powodzeniem zaczęły podejmować wyzwania w tej dziedzinie, co jest możliwe dzięki dobrym warunkom lokalowym, istnieniu sali wykładowej na ok. 100 osób oraz możliwościom noclegowym i gastronomicznym.

Została nawiązana współpraca ze szkołami podstawowymi i ponadpodstawowymi w Zakroczymiu i Nowym Dworze Mazowieckim. Kilka razy w roku wybrane klasy uczestniczą w lekcjach bibliotecznych, podczas których mogą zobaczyć i dotknąć „starych książek” oraz posłuchać wykładów z historii książki i bibliotek. Jest to dobra zachęta do czytania, a także okazja do refleksji nad współczesnymi wytworami i dobrami kultury w zestawieniu z tym, co pozostawili nam przodkowie.

Różne spotkania formacyjne w ramach programu działalności CDH są również okazją do dzielenia się wiedzą i praktyką archiwalno-biblioteczną. Temu celowi służą spotkania junioratów czyli formacji początkowej dla sióstr zakonnych, podczas których przynajmniej jedno spotkanie organizowane jest w Archiwum i Bibliotece,

aby przybliżyć siostronom tę problematykę i uwrażliwić na przyszłość.

Od 2006 roku Archiwum i Biblioteka Prowincji organizuje Warsztaty Archiwistyczne i od 2007 roku Warsztaty Biblioteczne dla środowisk zakonnych. Poruszana podczas warsztatów problematyka pozwala na zapoznanie się z teorią, aparatem pojęciowym i podstawowymi zadaniami i metodami pracy, natomiast warsztat oparty na pracy w grupach daje możliwość spróbowania swoich sił i sprawdzenia umiejętności. Pierwsze warsztaty archiwistyczne poświęcone były podstawowym zagadnieniom: gromadzenia, przechowywania i ewidencjonowania materiałów archiwalnych, zaś drugie spotkanie, które odbyło się w styczniu 2007 roku, zostało rozbudowane, a tematyka bardziej pogłębiona dotyczyła metod opracowywania archiwaliów. Oprócz przedstawicieli środowisk zakonnych na tych Warsztatach obecni byli również studenci UKSW. Pierwsze Warsztaty Biblioteczne od razu spotkały się z ogromnym zainteresowaniem, o czym świadczy liczba 60 uczestników. Głównym tematem była organizacja biblioteki klasztornej czy domowej, ale nie zabrakło też wykładu o konserwacji książki poprowadzonego przez panią Barbarę Kamińską z Biblioteki WMSD w Warszawie oraz prezentacji nowości programu MAK, której dokonał ks. Krzysztof Gonet – dyrektor Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES.

Obecny układ Archiwum i Biblioteki umożliwia organizowanie praktyk w ramach kształcenia uniwersyteckiego. Zajęcia pod kierunkiem br. Grzegorza Filipiuka i pani Grażyny Kruszyńskiej mieli już studenci archiwistyki, historii i bibliotekoznawstwa z Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i z Uniwersytetu Łódzkiego. Studenci zaangażowani byli przy opracowywaniu komputerowych baz danych w Bibliotece, porządkowaniu akt w Archiwum, a nawet są autorami wstępnego inwentarza kartkowego dla jednego z zespołów archiwalnych.

Nasze instytucje współpracują czynnie z takimi ośrodkami, jak: Archiwum m. st. Warszawy, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka WMSD w Warszawie, Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES, Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne przy KUL w Lublinie.

Formując innych trzeba samemu poddawać się formacji, a nawet szukać okazji do rozwijania swojej wiedzy i umiejętności. Stąd czynny udział w spotkaniach archiwistów kościelnych, chociaż Archiwum Prowincji nie należy jeszcze do Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych, a także w konferencjach organizowanych przez Bibliotekę Narodową w Warszawie.

„Oprócz troski o utrzymanie niech gwardiani na pierwszym miejscu dbają o kościół, na drugim o bibliotekę, a na końcu o inne, mniej pilne ulepszenia”²⁷. Już w XIX wieku generał Zakonu Bernard z Andermatt rozumiał wagę dziedzictwa kulturowego przechowywanego w klasztorach. Zrozumienie to wpływa nie tylko z wartości materialnej i historycznej zachowanych skarbów, lecz przede wszystkim z zadania, jakie później Jan Paweł II wyraził w przemówieniu podczas obchodów setnej rocznicy otwarcia Tajnego Archiwum Watykańskiego: „Troska, konserwacja oraz godne i odpowiednie udostępnianie tych dokumentów, od najprostszych do najcenniejszych, staje się służbą oddaną Prawdzie. Jest to akt miłości dla Prawdy”²⁸. Zatem służba prawdzie niech stanie się motywem, dla którego warto troszczyć się nawet o strzępy kartek, które są świadectwem przeszłości, przez którą nasze „dziś” nabiera sensu i blasku lub staje się zacznem gorliwości i nawrócenia.

²⁷ Bernardus ab Andermatt, *Commentaria*, s. 218. Por. F. R. Carraro, *Troska o dobra kultury*, s. 16.

²⁸ Jan Paweł II, Przemówienie *Il lavoro d'archivio è atto d'amore alla Verità*, 4 IV 1981, w: *Insegnamenti* IV, 1 (1981), s. 881. Por. F. R. Carraro, *Troska o dobra kultury*, s. 15-16.